

9. Ярослав ЮВСЕЧКО. Релігійні організації і суспільні перетворення в Україні: нові вектори взаємовпливів

Сучасна роль релігії у суспільстві доводить, що у світоглядному та інституційному прояві вона здатна виконувати й успішно виконує функції соціальної і політичної консолідації. Церковні інституції вже давно не лише присутні у громадському житті, але й нерідко прямо впливають на діяльність владних структур. Релігійні організації беруть безпосередню участь у політичному житті, через свій вплив широко залучають до виконання соціально-політичних завдань різноманітні світські організації, а часом навіть створюють їх.

Слід зазначити, що релігія як важливий соціальний інститут, здатна підтримувати певну систему суспільних цінностей, що об'єднують її віруючих, бо забезпечує світогляд своїх прихильників певним метафізичним фундаментом, ступінь потреби у якому може значною мірою ризнитися залежно від культури чи індивіда. Таким чином, впливаючи на форми й зміст діяльності, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану суспільної одиниці, формуючи спосіб усвідомлення групових потреб, інтересів та засобів їх задоволення, релігія (релігійні організації) впливає на суспільно-політичну свідомість людей. Наявність потужних релігійних інституцій може значною мірою позначитися на політичній системі суспільства, на формуванні й функціонуванні державної влади. За релігійною ознакою можуть бути створені й функціонувати партії та громадські об'єднання. Вони можуть створюватись на суто релігійній належності або ж з людей різних політичних поглядів, у тому числі й серед невіруючих, що поділяють певні релігійні (конфесійні) цінності та вважають їх об'єднуючим чинником.

Що стосується участі церкви у суспільно-політичному житті певної країни, форм і способів її взаємодії з громадянським суспільством, то у кожному релігійному середовищі існує власне бачення земної долі не лише своїх adeptів, але й усього соціуму. Кожне релігійне об'єднання на теоретичному рівні обґрунтовує чи на емпіричному рівні усвідомлює приналежність своїх вірних до різних соціальних груп, їхні політичні, економічні та культурні орієнтації [Рибачук М. Громадянське суспільство і церква. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Випуск 5. – К., 2004. – С. 9-10].

Знаковими точками змін у взаємодії суспільства і релігійних організацій стали два українські Майдани – 2004 та 2014 року. Насамперед, Революція Гідності 2014 року дала потужний поштовх для формування громадянського суспільства в нашій країні. Обидва Майдани були не лише громадськими чи політичними явищами, але й явищами релігійними. Особливо цим відрізнявся Майдан 2013-2014 років, який висловлював себе через релігійні символи та апелював до етичних аксіом в чітких релігійних термінах. Саме релігійні ідеї відіграли неабияку роль у підготовці та перебігу Революції Гідності. Можна вважати, що релігійні ідеї прямо (засвоюючись із віровчення) чи опосередковано підготували необхідний світоглядно-культурний ґрунт.

У більшості європейських країн формування громадянського суспільства відбувалося без участі церков, а то й навіть всупереч церквам. Україна в цьому сенсі стала винятком. У нас Церкви в масі своїй активно підтримали Майдан і тим самим долучилися до процесу становлення громадянського суспільства. Як виявилось, Церкви здатні і повинні продовжувати відігравати активну роль у цьому процесі. У подіях Майдану Церква фактично стала на бік українського суспільства, яке вдалося до масових акцій громадянського спротиву. Таким чином, Церква в подіях Майдану у її конфесійному різноманітті виявила себе як потужний і цілісний інститут громадянського суспільства, здатний захищати інтереси громадян від свавілля влади.

Слід відзначити, що такій позиції Церкви сприяла наявність відповідного суспільного запиту. Згідно з результатами соціологічних досліджень, переважна більшість (74%) українських громадян упевнені в тому, що “Церква завжди має ставати на бік людей і боронити їх від свавілля влади”. Загалом, за показником довіри Церква продовжує утримувати першу позицію серед суспільних і політичних інститутів. Як і під час усіх попередніх опитувань, сьогодні більшість громадян засвідчують ту чи іншу міру довіри до

Церкви. Наразі її висловлюють в середньому 66% опитаних: від 88% жителів Заходу до 53% жителів Сходу України [Україна-2014: суспільно-політичний конфлікт і церква. – К.: Центр Разумкова, 2014. – С. 24].

З погляду суспільної активності в сучасному світі сфера політики є надважливою, адже ми часто зіштовхуємось у повсякденному житті з наслідками прийняття політичних рішень. Отже, помітною частиною суспільної активності є активність суспільно-політична. Слід зауважити, що в Україні щодо суспільно-політичної активності не спостерігається значних відмінностей між віруючими та невіруючими. По-перше, в обох цих групах лише незначна частка проявляє великий інтерес до політики (відповідно 7,6% віруючих та 5,4% невіруючих), тоді як переважна більшість цікавиться нею помірно (відповідно 64,8% та 61,6%). По-друге, між цими групами немає значних відмінностей щодо позиції стосовно активних протестів проти погіршення умов життя. Теоретично можна було б очікувати, що релігійні люди мають бути в даному питанні дещо пасивнішими, ніж нерелігійні, оскільки у домінуючому в нашій країні християнстві закладено повагу до влади, вимогу майже завжди коритися їй, смиренність. Окрім того, самі релігії містять високу міру фаталізму, приписуючи ті чи інші негаразди покаранню за гріхи тощо. У наш час такі очікування не справджуються. Частки тих, хто вважає, що потрібно за будь-яку ціну зберігати порядок, мир та спокій (серед віруючих таких 31,4%, серед невіруючих 29,6%) та тих, хто вважає, що потрібно активно протестувати проти постійного погіршення умов життя (серед віруючих таких 42,9%, серед невіруючих 42,6%), серед віруючих на невіруючих практично не відрізняються.

І так само між віруючими та невіруючими немає значних відмінностей у відповідях на конкретніше питання – щодо готовності до особистої участі в демонстраціях протесту на захист своїх прав. Якщо не враховувати мешканців Західного регіону нашої країни (оскільки для них характерне поєднання значно більшого, ніж у середньому по країні, рівня релігійності, та більшого рівня готовності до участі в протестних мітингах і демонстраціях), то виявиться, що й тут серед віруючих і серед невіруючих значної різниці немає [Паращевін М. Релігія як фактор суспільної активності населення // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – С. 129-132].

Ще однією надзвичайно важливою потребою як для окремих людей, так і для людських спільнот, є потреба порядку. Нормальне життя для більшості людей – це життя впорядковане. Відсутність порядку, стан невизначеності, нестабільності, сприймається як стан небезпеки. І якщо впорядкування відносин між людьми залежить від них самих, то на стан навколишнього середовища, на “космічні” процеси люди осмисленого впливу не мають. Тому процеси в природі часто сприймаються саме як хаотичні і ворожі спільноті. Релігія ж вносить у цей хаотичний світ порядок, описує цей світ як такий, що є впорядкований вищими силами. І як такий, він постає нам зрозумілим та передбачуваним. Саме тому на релігію й покладаються у часи серйозних суспільних перетворень, очікуючи на перехід із стану хаосу до стану впорядкованості. Саме такі очікування й мають місце в українському суспільстві. Проте, якщо говорити про зміни в потребах, які задовольняє релігія, то має місце “перехоплення” чималої частки задоволення цих потреб іншими, нерелігійними інститутами. Безпека і суспільства, і окремої людини стає переважно справою світських інститутів та установ, зокрема таких, як наука, система охорони здоров’я, правоохоронні органи та держава в цілому [Паращевін М. Релігія як соціальний інститут: реальність чи метафора? // Соціальні виміри суспільства: Зб. наукових праць. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – С. 588]. Водночас повністю втратити можливість задоволення цієї потреби релігія ніяк не може і не має права, оскільки створити умови повної безпеки та гармонії не здатен поки що жоден соціальний інститут.

Тож Україна змогла продемонструвати, що релігійні організації можуть бути не гальмом, а каталізатором процесу формування громадянського суспільства. Відтак, громадянське суспільство, побудоване на релігійних цінностях, можливе. Але воно не відбудеться автоматично. Потрібне радикальне переосмислення стану Церкви в суспільстві та розвиток нових парадигм співпраці між ними. Зокрема, Україна своїм прикладом може

запропонувати нову модель відносин Церкви з державою, а саме - перейти до трьохвимірного трикутника “Церква-суспільство-держава” – і саме у такій послідовності. Якщо раніше Церкви України намагались функціонально утвердитися в системі державно-церковних відносин, то після Майдану стало зрозумілим, що в сучасному світі найефективнішим є орієнтування на взаємодію із громадянським суспільством [Горкуша О., Филипович Л. Народжена на Майдані – Громадянська Церква України. // http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/56419/].

Після Революції 2013-2014 рр. стає дедалі більш зрозумілим, що ключовим фактором, який визначатиме роль Церков і релігійних організацій на сучасному етапі формування української нації, стане не так їх діяльність з консолідації нації на ґрунті спільних вірувань, звичаїв і символів, як здатність бути на вістрі глибоких громадських і моральних перетворень в суспільстві. У такому випадку роль релігії для майбутнього України майже напевне буде надважливою. Як наслідок, мають бути змінені й нинішні форми взаємодії багатьох церков із зовнішнім світом – вони мають стати більш відкритими та контактними. Це неодмінно стане одним із найважливіших кроків до утвердження європейської системи цінностей українського суспільства в цілому.

10.Олексій ТИТАРЕНКО. Релігійні відносини в контексті суспільних змін та становленні громадянського суспільства

Разом з отриманням незалежності український народ отримав й історичну можливість будувати державу згідно власних уявлень і побажань, притаманних народу цінностей та плекати надію на майбутнє життя в справедливій та демократичній країні.

Кристалізована національна ідея, яка об'єднала б український народ та стала рушійною силою для перетворень і соціального прогресу, так і не була створена: на сьогодні це питання залишається ще без відповіді. Незважаючи на існуючі в процесі розбудови демократії досягнення, зазначимо, що вони не є абсолютно переконливими, особливо для тих українців, які вже втратили надію відчувати справедливість та побачити власний достаток. Реформи, трансформації, які тривають в Україні, вимагають зміни форм діяльності уряду, всієї бюрократичної машини – спадщини радянської системи. Цей процес є об'єктивно необхідним та продиктованим не тільки потребою в демократичних перетвореннях на теренах нашої держави, а й значними змінами в характері суспільно-політичних та економічних світових процесів. Демократичні здобутки у нашій державі дійсно є, але характер, суть цієї демократії з «українським обличчям» потребує прискіпливого дослідження. Цілком природним постають питання: Наскільки є сталими державно-конфесійні відносини? Які загрози та протиріччя виникають в контексті цих відносин? Наскільки українські церкви зацікавлені в розбудові сталих релігійних відносин, соціальної та справедливої держави?

Головною метою, яку формулюють творці соціальних концепцій християнських Церков, є, з одного боку, євангелізація (реєвангелізація) сучасного суспільства, а з іншого – саме соціальні концепції визначають характер відносин церкви з державою і, ґрунтуючись на соціальних концепціях церкви, формують свою публічну політику. Цей процес ми спостерігаємо в сучасній Україні. Його складність вимагає незаангажованого політико-філософського аналізу та переосмислення, що надає можливість для аналізу головних тенденцій розвитку релігійних відносин в сучасній Україні. Саме це допоможе уникнути можливих міжрелігійних та міжконфесійних конфліктів. Тому дослідження релігійно-владних відносин набуває не тільки науково-теоретичної, але й соціально-практичної значущості та актуальності.

Академічний рівень вивчення релігійного феномену соціального християнського вчення та державно-конфесійних відносин, їх філософські інтерпретації (метафізична, онтологічна, епістемологічна, праксеологічна, антропологічна), історичні та соціокультурні тенденції у сучасному світі християнства, теоретичні й методологічні проблеми морально-етичного чинника як регулятора духовного й суспільно-політичного процесів, знаходимо,